

ÖNCÜ KİMLİĞİ İLE HALET ÇAMBEL

Mehmet Özdoğan

Emeritus Prof. Dr.
İstanbul Üniversitesi, İstanbul
c.mozdo@gmail.com

ÖZET

Halet Çambel her zaman, her ortamda aydın bir bilim insanı olmanın sorumluluğunu taşımıştır; akademisyen olarak da üniversite ile okul arasındaki ayırdı, okulların var olan bilginin belletildiği, üniversitelerin ise bilginin nasıl edinileceğinin gösterildiği kurumlar olarak tanımlamış, öğrencilerini de bu ilke doğrultusunda yetiştirmiştir. Verdiği eğitimin esası, öğrencinin bilgiyi kendisinin araştırıp bularak düzene sokması ve uygulayarak etkin duruma dönüştürmesi olmuştur. Çambel işi, görev olarak tanımladığı için, eğer yapılması gerekli ise yapmanın hiçbir mazereti olamayacağı öngörüsü ile çok sayıda proje geliştirmiş ve uygulamıştır; bu projeler aynı zamanda eğitimimizin de temel taşı olmuşlardır. Projelerinin tümü çağın çok ilerisinde, 'yenilik' içeren ve topluma uzun erimde yarar sağlayacak projelerdir; bu yazıda Karatepe Aslantaş, Çukurova ve Adana planlama, Keban ile Arkeometri projeleri kısaca özetlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Halet Çambel, Eğitim, Karatepe Aslantaş, Keban, Planlama, Arkeometri.

HALET ÇAMBEL, A PIONEERING INTELLECTUAL

ABSTRACT

Halet Çambel, in her intellectual capacity, was insistent on emphasizing the difference between schools and universities, the former being the place where knowledge is taught, while the latter being based on learning the modalities to acquire knowledge and to develop systematic thinking. Çambel considering work as a social task and if it was an indispensable one, there should be no excuse for not achieving the task. In this respect, she had devised several groundbreaking projects, all of which have to be acknowledged as being novelties of its time. Among several projects Çambel had devised and successfully activated, the paper will present a conspectus on Karatepe Aslantaş, Çukurova and Adana Regional Planning, Keban and archaeometry.

Keywords: Halet Çambel, Tutoring, Karatepe Aslantaş, Keban, Regional Planning, Archaeometry.

Halet Çambel Hocayı ilk olarak 1963 Kasım ayında, tümü ile yanlışlıkla girmiş olduğum Prehistorya Kürsüsünün ilk dersinde tanıdım, 2014 yılında vefatına kadar tam 50 yıl öğrencisi, asistanı, ekip üyesi olarak uzun aylar arazide onunla birlikte çalıştım, geliştirdiği çok sayıdaki projenin uygulamasında bulundum, onunla birlikte yurtdışı toplantılara katıldım, bilimsel etkinliklerin ötesinde birçok toplumsal olayı da birlikte yaşadım. Akademik ortamın üzerine gelen ister bürokratik ister siyasi olsun tüm baskıları birlikte göğüsleyerek en az zararlı atlatmanın yollarını yine birlikte aradık, daha doğrusu zorlu olan süreçlerin üzerinden gelecek olan strateji ve taktikleri Halet Hoca kendine özgü yolları ile geliştirip sorunları çözerken ona uyum sağlayarak destek olmaya çabaladım. Bu hiç de kolay değildi; Halet Hocanın verdiği kararlar, olaylar karşısındaki davranışı, tutumu her seferinde beni şaşırtacak kadar değişkendi. Ne zaman Halet Hoca bu durumda şunu yapar dedimse hiç tutmadı, hatta o sıralarda "hoca da ne kadar tutarsız, bu kadar esneklik de olur mu" diye sıklıkla düşünür ve hatta bazen kızardım. Geriye dönüp baktığımda, her seferinde bana davranışı ne kadar aykırı gelmiş olsa da en doğruyu yapmış olduğunun ayırdına yıllar sonra vardım. Kendine olan saygısını yitirmeden, inandığı doğrulardan ödün vermeden, her seferinde başka bir çizgideymiş izlenimini vererek, kendine ve kurumuna zarar ver-

meden sorunları çözümlerebilmek. Halet Hocanın her zaman usta bir satranç oyuncusu gibi olayı ve kendini riske atmadan, doğru kurguyu hesaplayarak karar verip davrandığını o zaman da anlardık, ancak bunu nasıl yapabildiğini, her farklı durumda farklı bir kurguyu geliştirme becerisini, olayın içindeyken bile anlayamazdık.

Halet Hoca ile 50 yıl boyunca yaptığı her işin içinde olmama karşın hocayı ve daha doğrusu yaptığı işlerin ne kadar önemli, çağın ilerisinde olduğunu onu kaybettikten sonra, onunla ilgili yazı yazma durumunda kaldıkça anlamaya başladım. Halet Hoca'yı anlama bağlamında zorluk çekmemiz, yukarıda kısaca değindiğimiz gibi Hocanın "farklı" ya da "sıra dışı" olmasından çok, yaptığı işleri herhangi birinin yapabileceği ya da yapması gerekli sıradan işler gibi görmesindendi. Bunu öylesine içine sindirerek yapardı ki biz de hocanın önemsiz sıradan işlerle zaman yitirdiğini düşünür, üzülmürdük. Yıllar sonra Halet Hocanın yaptığı hemen hemen bütün işlerin kendi alanında öncü, çağının çok ilerisinde işler olduğunu gördükçe şaşırdık. Sonunda Halet Hoca'nın "yaptığın iş ne kadar önemli olursa olsun, eğer gerekli değilse öne çıkartma, gereksiz yere övünmeye kalkma, hedef haline gelme, engellerler" öğüdü ile yaşamını birleştirebildim. Gerçekleştirdiği çılgır açacak kadar önemli işleri kimse- nin gözüne sokmadı, iyi bir dilbilimci olduğu halde başka dillerden aktarma sözcüklerle karmaşık sıfatlar

geliştirerek yaptığı işleri tanımlamaktan çekindi, en sade, basit sözlerle yaptıklarını anlattı, biz dahil herkes yaptıklarını sıradan, basit işler gibi gördü. Bunların gerçekte ne anlama geldikleri, ne kadar önemli ve ufuk açıcı olduğu zaman geçtikçe anlaşıldı. Bilimsellikten çok politikadan güç alarak yükselen bir zamanların 'büyükleri' onu uğraşmaya değmeyecek kadar basit olarak gördüler. Günümüze geldiğimizde eskinin 'büyüklerini' pek anımsayan kalmadı, Halet Çambel adı ise efsaneleşerek yüceldi.

Bu yazının amacı ne Halet Çambel Hoca'nın yaşam öyküsünü ve yaptığı işleri ne de yayınlarını tanıtmaya değildir; hocamızın yaşamı farklı açılardan birçok kere yayınlanmıştır¹, burada bunları yinelemek yerine önemli olduğunu düşündüğüm Halet Hoca'ya özgü bazı aktarımları yapmakla yetineceğim.

ÖĞRETİM ÜYESİ KİMLİĞİ İLE HALET ÇAMBEL

Halet Hocayı ilk olarak 1963 yılı Kasım ayının son haftasında, alan çalışması için gittiği Siirt'ten geldiği gün, Kurtalan Ekspresi'nden Haydarpaşa'da inip, ayağında çizmesi, sırtında yeşil pelerini ve ayağında eşi Nail Çakırhan'ın pantolonu ile Fakülteye gelip Amfi 6'da kürsüye çıktığında gördüm. Sömestir başlayalı çok olmuştu, girdiğim diğer derslerden de çok sıkılmış, arkeoloji seçtiğim için pişman olmuş, bölümü terk etme aşamasına gelmiştim; arkeolojiyi bırakma kararını, adını ailemden sıkça duyduğum Çambel'i de gördükten sonraya ertelemiştim. Çambel kürsüye çıktı, sınıfı süzdü, okul ile üniversitenin farkını anlatarak başladı, "burası okul değil üniversite, hepiniz okumasını yazmasını biliyorsunuz ve buraya öğrenmeye geldiniz" dedi, "bilgi sürekli değişir, bu nedenle ben size dersle bilgi anlatacak değilim" dedi, "üniversitede bilgi ezberlenmek üzere aktarılmaz, bilgiyi kendinizin nasıl öğreneceğiniz, bilgiyi nasıl kullanacağınız ve bilginin ne anlama geldiği anlatılır, benden size ders belletmemi beklemeyin" dedi ve sonra bütün sınıfı bir kez daha dikkatle süzdü. Kendime tamam, ben bu bölümde kalıyorum dedim ve kaldım. Daha sonra bütün yeni öğrencileri tek tek odasına çağırıp, daha yakından tanımak için sohbet etti, kimi ile yarım saati aşkın görüştü. Bir hoca niye bu kadar zaman harcar mı diye düşünmüştüm, sonraları seminer ve proje çalışmalarını öğrencinin yapısı ile nasıl bir bütün olarak ele aldığını gördüğümde, neden her bir öğrenciyi tanımak için onca zaman ayırdığını anlayabildim.

Üniversitedeki tüm öğrencilik yaşamımda, ki lisans 6, doktora çok daha uzun bir süreydi, Halet Hoca'dan yalnızca birkaç gün "bilimsel araştırma yöntemleri" adlı dersi gördüm; dersin özü bir konunun sistematize edilerek ana hat planı hazırlanması ve çalışmanın bu plan uyarınca sürdürülmesiydi. Herhangi bir konu üzerinde çalışmaya başlandığında önce ayrıntılı bir ana hat ha-

zırlanması, yayınları taradıkça düz kâğıda değil, yapılan ana hatta göre düzenlenmiş fişlere not alınmasıydı; Halet Hoca başka birinin yazdığı yazıyı düz okuduğunuzda, onun gibi düşünürsünüz, ancak kendi planınıza göre bölerek not alırsanız, artık o bilgi sizin malınız, sizin süzgecinizden geçip düşüncenizin bir parçası olarak ayrışır" derdi. Birçok uygulama yaptırdı, çok zorlandık, çok gereksiz zaman kaybı gibi geldi önceleri, ancak bir kitabı kendi çıkarttığımız ana hatta göre not alarak okuduğumuzda, o bilginin ileride ne kadar rahat kullanılabilir duruma geldiğini özellikle tezlerimizi yazarken görebildik.

Yukarıda değinildiği gibi bütün öğrencilik yaşamımda Halet Çambel Hocadan yalnızca birkaç saat, o da bilimsel çalışma yöntemleri dersi aldım başka da ders görmedik. Buna karşılık sürekli seminer yapardık, seminerleri de biz hazırlar, önceden çoğaltıp dağıtır, bir araya geldiğimizde de okumak yerine tartışırdık. Seminerler bazen Hoca'nın Arnavutköy'deki evinde gece yarısına kadar sürerdi; bazen de Fakültede, gerçek arkeolojik malzeme ile birlikte yapardık. Bir yıl da semineri İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde gerçek Troya malzemesi üzerinde yaptık. Troya'da Carl Blegen'in kazıları 1938 yılında II. Dünya Savaşı'nın rüzgârı ile sonlanmış, buluntuların sandıkları İstanbul'a getirildikten sonra diğer önemli buluntular ile birlikte savaş sonlanıncaya kadar Kayseri'ye aktarılmış, ancak geri geldikten sonra çanak kırıklarının olduğu sandıklar açılmadan kalmıştı. Çambel Hoca 1938'den bu yana açılmadan bekleyen sandıkların açılmasını bizim seminer ile birleştirdi, heyecan verici olduğu kadar katıldığım en öğretici çalışmaydı. Seminerlere o sıralar İstanbul'da olan Kurt Bittel'de katılırdı, hatta bir ay boyunca Tübingen'deki öğrencileri ile geldi, birlikte seminer yaptık; böylesi bir deneyimi kolay kolay başka bir yerde yaşayamazdık.

Halet Hoca ders vermediği için diğer bölümlerdeki hocaların sürekli olarak eleştiri konusu olmaktadır; biz ise bu süreçte kendimizin hazırladığı seminerlerle diğer bölümlerde onlarca saat ders görenlerden daha çok şey öğrenmiş ve seminer hazırlamak için kitaplıkta geçirdiğimiz günler sayesinde de yayınlara hâkim olmayı öğrenmiştik. Evet Halet Hoca'nın kendisi ders vermezdi, ancak o sıralar İstanbul'a gelen yabancı hocalara mutlaka konferans verdirir, çoğu kez de konferans sonrasını tartışmalı seminer gibi bir oturum izlerdi. Çambel Hoca'nın bu tutumu bizlere, bilime tek bir bakış açısı yerine, farklılıkları da görerek bakma alışkanlığını kazandırdı. O yıllarda diğer bilim alanlarında olduğu gibi arkeolojide de farklı kuramsal yaklaşımlar, giderek daha fazla ayrışan bakış açıları vardı. Genç kuşak da kendi hocasının yolunu en doğrusu olarak kabullenip, diğerlerine genellikle gözünü kapamakta, bunun sonucu olarak da farklı bilim "okullarının" çatışması bilim dünyasını kaplamaktaydı. Çambel bizi bundan kurtardı, her bir "arkeoloji okuluna" kendi içindeki doğru ve yanlışları ile bakmamızı sağladı. Bunun ne kadar değerli bir yaklaşım olduğunu yıllar geçtikçe çok daha iyi anladık.

¹ Halet Çambel'in yaşamını farklı açıdan ele alan eserlerin arasında özellikle bakınız: Albek 1998; Anonim 1995, 1998, 2010; Ateşoğulları 1999, 2002; Başgelen 2014; Braidwood ve Braidwood 1998; Dirican 1997; Duruel 1999; Güvenç 1998; Hauptmann 2014; Işık 2014; Küçük 2010; Özdoğan 2013a, 2018; Özdoğan ve Başgelen 2011; Tan 2006.

Yabancı hocalar ile birlikte yaptığımız seminerlerin en çarpıcı olanı, üniversiteye ilk girdiğim yıl, 1964’de o dönemin en ünlü arkeologlarından olan Robert Braidwood ile üç ay süren seminerdi. Chicago Üniversitesi Yakın Doğu Araştırmaları Enstitüsü (Oriental Institute) başkanı olan Braidwood arkeologlar kadar doğa bilimcilerinden oluşan ekibi ile bir araştırma için Türkiye’deydi, tüm ekibi ile seminere katıldı, sanırım bilim dünyasında o yılların yeniliklere en açık toplantısı olmuştur, arkeozoolojiden arkeobotanike, çevresel arkeolojiden arkeometriye kadar tüm yeni yöntem ve kuramlar artı ve ekileri ile masaya yatırılmış, hocaların kendi aralarındaki tartışmalar bizler için ufuk açıcı olmanın da ötesine geçmişti. O yıl bir de Braidwood ekibindeki uzmanlardan Arthur Jelinek Orta Amerika semineri yaptı, herhalde ülkemizde bu bağlamda yapılan ilk akademik etkinlikti. Sonuç olarak, Halet Hoca bize bilimin ne olduğunu, bilimsel anlayışın nasıl kazanılacağını, bilimin yeniliklere ve dünyaya açık olması gerektiğini ve daha da önemlisi bilimin sistemli düşünmek olduğunu öğretti. Bilimin ancak dünyaya açık, bilim dünyası ile paylaşarak yapılabileceğini, içine kapanıp kaldığımızda bilim dünyası her zaman ileriye yönelik adımlar atacağı için geri düşeceğimizi ısrarla söyleyerek belleğimize yerleştirdi. Dışardan bakıldığında Halet Hocanın bu yaklaşımı kolay algılanır bir şey değildi, adı ‘büyük’ hocaların asistanlar bize acıdiklarını belli ederdi. Bir keresinde biri “sen çok yeteneklisin, o kadından kurtul, birlikte neler yaparsın” bile demişti, o kadın dediği Çambel’di.

BİLİM YAPMA, BİLİMSEL ÇALIŞMA

Halet Hoca bilimin, bilimsel çalışmanın “iş” değil, “görev” olduğunu ısrarla vurgulardı, “topluma olan borcumuz” derdi. Bilim insanının kendi yarattığı fildişi kule içinde bilim yapma hakkı olmadığını, bilimin toplum ile, toplumun yararına olacak biçimde, paylaşarak yapılması gereği üzerinde dururdu. Ancak, bu bağlamda Çambel’in “toplumun yararı” tanımı, kısa erimli hoşagidecek basitlikler düzeyinde değil, “uzun erimli toplumun yararına olacak” anlamı yüklenmiş olarak anlaşılmalıdır.

Halet Hoca’nın biz öğrencilerine sıkça yinelediği bir söz vardı, “üniversiteden aldığınız diploma sizin o alanda iş yapabilecek duruma geldiğinizin belgesidir. Yarın, size bir görev verildiğinde, benim hocam kötüydü, bu konuyu öğretmedi sizin mazeretiniz olamaz, kendiniz çabalayıp öğrenseydiniz denir.” “Sınavlarda aldığınız not – o yıllarda geçer not 60 puandı- bilginin ancak %60’ını biliyorum, gerisini öğrenmedim, o işi yapamam diyebilir misiniz?” derdi.

Bilimsel bir konuşma ya da yazıyı hazırlarken en ince ayrıntıya kadar yazılan her şeyin tam, doğru olmasına önem verdiği için günümüzde hemen hepimizin yaptığı gibi kendisini bir yazı “fabrikasına” çevirmemiş, az, ancak arkasında durabileceği gibi yazmıştı. Bunun en somut örneği hazırlanması 20 yılı aşkın bir süre alan Karatepe yazıtları kitabı olmuştur (Çambel 1999). Ya-

zıtlar ilk bulunduğunda iyi korundukları için rahatlıkla okunabilenler ilk kazı başkanı H.T. Bossert tarafından hızla yayınlanarak Hitit resim yazısının çözümünü sağlamıştı. Çambel, aşağıda daha ayrıntılı olarak belirtileceği gibi, bununla yetinmeyi bilimsel kimliğine yakıştırmadığından kırık dökük parçaları toplattı, yıllarca onları birleştirmeye çalışıp Karatepe yazıtlarının sayısını iki katına çıkarttı. Silik, okunması zor olanları farklı ışıklarda yılmadan inceledi, son yayın öncesi tüm bulguları Almanya’da konunun uzmanları ile son kez gözden geçirdikten sonra kitap olarak yayınladı.

Arkeoloji eğitiminin soyut anlatımlar ile yapılamayacağını, mutlaka arkeolojik malzemenin eğitimde yerini alması gerektiğinin bilinciyle, daha bölüm kurulma aşamasındayken büyük bir öngörü ile ilerideki eğitim malzemesinin altlığını hazırlamıştır. Çambel’in bu bağlamda gelişmiş ülke üniversitelerindeki koleksiyonları örnek aldığından kuşku yoktur; onun başarısı, arkeolojik malzemeyi akademik olarak kullanmak yerine, müzelerin deposuna hapsetme yaklaşımı olan ülkemizde, sanırım arkeoloji dünyasının en kapsamlı, en büyük eğitim koleksiyonunu kurabilmiş ve bunu sürdürebilmiş olmasındadır. Eğer bugün, koleksiyonun kuruluşundan 70 yıl sonra hala İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı koleksiyonu duruyor ve öğrenciler bununla eğitim yapıbiliyorsa ve bu ülkemizdeki 46 arkeoloji bölümü içinde tek ders koleksiyonu durumunda ise, bunu Halet Çambel’in doğru insanlara, sorunu doğru olarak anlatarak, arkeolojiye salt bürokrasi olarak bakanlardan sakınmayı becermesine borçluyuz². Çambel, koleksiyonun çekirdeğini oluşturmaya ünlü 1938 Dolmabahçe sergisine Ankara Müzesi’nden gelen parçalardan seçme bir örnekleme olarak başlamış, daha sonra bunu ülkede müzelerin kazılardan çıkıp “eser değildir” diye istemediği, “atın ya da gömün” dediklerini üniversiteye kazandırmakla sürdürmüştür. Öğrenciler kadar bilim insanlarının kullanımına da açık olan koleksiyonun ünlenmesiyle Fransa, Danimarka, Amerika, Suriye, Irak, İsrail, İran, Romanya Bulgaristan ve Macaristan’dan da o bölgelerin kültürlerinin örneklemelemlerinin armağan olarak gelmesi ile üç binin üzerindeki arkeolojik merkezin temsil edildiği bugünkü koleksiyon oluşabilmiştir.

SOMUT UYGULAMA PROJELERİ

Çambel bilimin topluma ancak uygulama projeleri ile yansıtılabileceği savını her zaman savunmuş ve uygulamıştır. Bilim dünyasında ve özellikle arkeoloji alanında herhalde Halet Çambel kadar proje geliştirip, geliştirmenin ötesinde uygulayabilmiş olan pek az bilim insanı vardır. Geliştirdiği projelerin her biri çok titizlikle kurgulanmış, her biri sınırlarının alışlagelmiş kalıplarını zorlayan bir “yeniliği” getirmeye, bilimi bir adım ileri taşımaya yönelik tasarımlardır. Herhalde hepimiz zaman zaman “şöyle bir şey olsa ne iyi olur” diye düşleriz olamayacağını bile bile. Çambel kurguladığı, ilk söylenildiğinde olmayacak düş gibi gelen projelerin tümünü uy-

² Nitekim 2019 yılında açılan İstanbul Üniversitesi Rıdvan Çelikel Arkeoloji Müzesi’nin çekirdeğini bu koleksiyon oluşturmuştur.

gulayabilmiştir. Çambel “yapılması gerekli bir iş varsa, onu yapmamanın mazereti olamaz” derdi. Çambel’in geliştirip uyguladığı projelerin sayısı oldukça fazladır; düşündükçe bunların sayısı arttıkça artmaktadır; daha önce vurguladığımız gibi Çambel bunları hep çok sıradan işlermişçesine gerçekleştirmiş, önemi ve hatta tasarlanmış bir proje oldukları ancak üzerinde düşünülünce ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle burada Çambel’in başarı ile uyguladığı projelerden bir seçkiyi kısaca da olsa tanıtmaya çalışacağız:

1. Karatepe Aslantaş

Halet Çambel çoğumuzun gözünde Karatepe Aslantaş ören yeri, milli parkı ve titizlikle sürdürdüğü koruma çalışmaları ile özdeşleşmiştir; ancak Çambel’in Karatepe’de yaptıkları düz korumanın çok ötesinde bütüncül bir yaklaşım ile koruma, arkeoloji ve kültürel miras yönetimi alanlarında çığır açıcı öncü çalışmalardır. 1950’li yılların başlarında o zamanki kazı heyeti çalışmayı ve elde edilen sonuçları yeterli görüp başka bir ören yerinde kazı yapmak üzere Karatepe’yi terk etme kararı alır; Çambel “biz ancak buradaki kültür varlığının kaymağını aldık, daha burada yapılacak, yapılması gerekli çok iş var,” “açığa çıkarttığımız eserleri doğanın tahribatına açık bırakamayız” savları ile büyük hocaların kararına karşı çıkarak Karatepe’de kalma kararı alır ve kalmıştır. Başlangıçta ne parasal ne de kurumsal desteği vardır, eşi Nail Çakırhan ile önce çadıra, sonra da kur-

Fotoğraf 1. Halet Çambel, Karatepe, 2009.

dukları ‘huğ’³ türü kulübeye yerleşir, vefatından iki yıl öncesine, 2012 yılına kadar da Karatepe için çalışmayı sürdürür (Akman 2018). Bu sürede yapılanları özet olarak bile verme olanağı olamayacağı için burada yalnızca en önemlilerini madde başları olarak sıralamakla yetineceğiz⁴. O yıllarda kazılarda çıkan heykel, yazıt gibi eserlerin müzelere taşınarak korunması ve sergilenmesi esastı, bunların çıktığı ören yerlerini gezmek için kimsenin gelmesi pek beklenmezdi. Çambel, olasılıkla Karatepe’nin zengin orman örtüsünün arasından Ceyhan vadisine bakan eşsiz güzelliğinin de etkisi ile devrim

niteliğinde bir karar almış, “bunlar müzede değil, kendi doğal çevre ortamında sergilenmeli” demiştir (Çambel 1993, 2004). Önceleri bürokrasi dahil herkes karşı çıkmış, ancak Karatepe’ye ulaşan bir yol olmadığı için bazalt taşından yapılma büyük heykel ve yazıtlı levhaları taşıma olanağı bulunamadığı için Çambel’in kararını ister istemez kabullenmek durumunda kalmışlardır. Eserlerin ve ören yerinin insan ve doğanın tahribinden korunması gerekmektedir. Çambel korumanın ilk adımının o bölgede yaşayanların bilinçlendirilmesi, yaşam düzeyinin iyileştirilmesi olduğunu, sanırım dünyada ilk olarak gören ve uygulayan olmuştur. Bugün “farkındalık yaratmak”, “bilinçlendirmek”, “ekonomik çıkar sağlamak”, “katılımcı model”, “tabandan başlamak” gibi süslü adlandırmalardan hiçbirinin olmadığı yıllarda, adını koymadan bugün “olmazsa olmaz” olarak kabullendiklerimizin tümünü, fazlasıyla ve çok başarılı şekilde gerçekleştirmiştir. Karatepe’nin bağlı olduğu Kadirli ilçesinin ileri gelenlerini yanına çekmeyi başarmış, o sıralarda kaymakam olan Mehmet Can ile dostluk kurmuş, projeleri için destek bulmasını sağlamıştır⁵. Okulu olmayan orman köyünde okul açmış, İstanbul’dan getirdiği arkadaşları ile ders vermiş, kalkınmaları için marangozluk, demircilik, ustalık eğitimi almalarını ve işlik açmalarını sağlamıştır. Yerel kilim ve dokumayı canlandırıp yeniden kök boya kullanmalarını sağlamış, kilimciliği canlandırmak için dostlarını seferber ederek her bir kilimi satmayı başarmış, Karatepe kilimlerinin bir marka olmasını sağlamış, keçi besleyen köylülere koyun bakmayı öğreterek ormanın korunmasını sağlamıştır.

Karatepe ören yerinin çevresindeki orman ile bir bütün olduğu ve ormanın da önlenemez şekilde yok edilmekte olduğundan yola çıkmış, Türkiye’de Milli Park yasasının çıkması için Ankara’da kulis yapmış, yabancı uzmanlardan da yararlanarak yasanın altlığını hazırlamış ve yasa çıktığında da Karatepe ülkemizin ilk iki Milli Parkından biri olarak koruma güvencesi kazanmıştır. Daha sonraları da bilinçsiz müdahaleleri sürekli izleyerek engellemiştir.

Karatepe öreni özellikle Hitit resim yazısının okunmasını sağlayan iki dilli, Luwi ve Aramice yazıtları ile ünlüdür (Çambel ve Özyar, 2003; Özyar, 1998, 2006, 2018); kabartma ve heykellerin büyük kısmı da yazıtlar gibi bazalt taşından yapılmadığıdır. Bazalt sert püskürük bir kayalık olmasına karşın açık havada bozulur. Çambel önce gönüllü köylüleri seferber ederek bütün Karatepe çevresini ve Karatepe’nin altında derin vadide akan Ceyhan vadisini taramış ve bölgeye yabancı bazalt parçalarının toplanmasını sağlamış, toplanan yüzlerce küçük taş parçasını yıllar süren bir çalışma ile bütünleyip kabartma ve yazıtların sayısını arttırmıştır. Bunların yerinde nasıl korunacağı konusunda dünyanın o sıralarda en ünlü koruma uzmanlarından olan İtalyan Cesare Brandi ile yazışıp, onun Karatepe’ye gelmesini sağlamıştır.

3 Bölgede duvarları dallardan sepet gibi örülerek yapılmış, saz damlı yapılara verilen ad.

4 Ayrıntılı bilgi için bakınız Ceram 1955; Çambel, 2010; Eres, 2018; Mahsereci 2007; Sayan ve Eres 2021; Sicker Akman 1999.

5 Esasen Mehmet Can’ın toprak ağalarından biraz da zorla sağladığı destek, ağaların Mehmet Can’ın arkasından, Yaşar Kemal’in öykülediği gibi teneke kaldırarak sürülmesine sebep olmuştur.

Halen günümüz için bile geçerli koruma kuramlarının sahibi olan Brandi Çambel'den çok etkilenmiş, ekibini seferber etmiş diğer önlemlerin yanı sıra mutlaka bir koruma çatısının gerekli olduğuna karar verip, çatı projesini çizdirmiştir. Brandi arkeolojik bir kalıntının yerinde çatı ile korunmasını ilk öneren uzmanlardandır; Sicilya'da yaptığı koruma yapısı, arkeolojik alanda bir ilk olarak ünlenmiştir. Ancak Brandi tarafından kendi enstitüsünün mimarı Minissi'ye çizdirilen çatı projesinin Karatepe koşullarında uygulanmasının olanaksız olduğunu gören Çambel, mimar Turgut Cansever'in Brandi'nin proje konseptine bağlı kalmakla birlikte yeni bir proje geliştirmesini istemiş ve Türkiye'nin ilk, dünyanın ikinci arkeolojik alan koruma çatısı olan bu proje eşi Nail Çakırhan tarafından yapılmıştır (Sayan ve Eres, 2021). Çakırhan bu çatı ile aynı zamanda ülkemizdeki ilk çıplak beton uygulamasını da yapmıştır.

1970'li yıllarda Devlet Su İşleri Ceyhan üzerinde Karatepe ve çevresini etkileyecek yeni bir baraj projesi kararı almıştır; baraj Karatepe'nin eteklerini su altında bırakacak şekilde planlanmıştır. Çambel bunun üzerine bir yıl boyunca DSI'nin baraj projesini inceleme altına almış ve baraj projesinin hatalı olduğunu, su kotunun maliyeti gereksiz bir şekilde arttıracak şekilde yüksek tutulduğunu, düşürülürse çok daha verimli, az maliyetli olacağını belirten kapsamlı bir rapor hazırlamıştır. İlginç olan Devlet Su İşleri Çambel'in bireysel olarak hazırladığı raporu haklı bulmuş ve baraj kotunu Karatepe'yi etkilemeyecek gibi düşürmüştür. Çambel sonraki yıllarda baraj gölü altında kalan alanın araştırılmasını, bir Orta Çağ Haçlı kalesi olan Kumkale ve gene bir Hitit yerleşimi olan Domuztepe'nin de kazılmasını sağlamış, bölgenin geleneksel kültür ve ağızlarını da derleyerek Karatepe Aslantaş ören yerinin doğal çevre kadar kültürel çevre ile de bütünleşmesini sağlamıştır (Çambel, 1970; Çambel ve ark., 2007; Türkmenoğlu 2008).

2. Çukurova Bölge Planlama Projesi

1960'dan sonra Atilla Karaosmanoğlu'nun ülkemize çağırılarak Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) kurulmasının hemen ardından Çukurova pilot bölge olarak seçilmiş ve aralarında turizm de olmak üzere birçok başlık altında öngörülen planların uygulanması için Çukurova Bölge Planlama Teşkilatı kurulmuştur. Çambel, Karaosmanoğlu ile görüşerek her türlü yatırımın ve özellikle öngörülen yol ağının bölgedeki kültür varlıklarına zarar vermeden uygulanması için kültür varlıklarına yönelik arazide tespiti dayalı bir envanter çalışması yapılması konusunda görüş birliğine varmışlardır. Günümüzde çok sıradan olan bu yaklaşım 1960'lı yıllarda Batı ülkeleri için bile çok yeni ve alışılacagelmedik bir karardır. Çambel bu amaçla, 1965 ve 1966 yıllarında biz öğrencilerini seferber etmiş, kışın kapsamlı bir kitaplık çalışması ve seminerler yaptıktan sonra yaz aylarında Silifke'den Payas'a kadar kıyı şeridini ayrıntılı olarak tarayarak ören yerleri başta olmak üzere her türlü kültür varlığını belgeleyerek 1:25.000 ölçekli plana işlemiştik. Bu çalışma, önceden varlığı bilinen yerlerin haritaya işlenmesini

sağladığı gibi bilinmeyen birçok yeni ören yerinin de saptanmasını sağlamıştır. Ülkemizde planlama için yapılan bu ilk kapsamlı alan çalışması bize 1967 Keban Projesi için de yadsınmaz bir deneyim sağlamıştır.

Bu proje kapsamında, DPT'nin isteği üzerine Adana kentinin tarihi çekirdeğini ev ev gezerek saptayıp belgeleyerek kent planına da işlemiştik. 1966 yılında alan çalışmamız sona erdi, raporları DPT'ye teslim ettik. Adana kent planının onaylanacağı gece Belediye Başkanı Ali Sepici gece yarısı operasyonu ile buldozerlerle tarihi kent çekirdeğini oluşturan höyüğü yararak yol geçirdi. Adana kentinin Hitit döneminde bölgenin başkenti olan "Adanawanda" kenti olduğu düşünülürse, gece operasyonu ile yapılan tahribatın verdiği zarar daha iyi anlaşılır. Çukurova kıyı şeridi üzerinde yaptığımız çalışma da, Süleyman Demirel'in "plan değil pılav istiyoruz" sloganı ile iktidara gelmesinin ardından, basımı bile durdurularak rafa kalktı ve bizde yalnızca hazırladığımız bilgi fişleri ile paftalar kaldı...

3. Keban Projesi⁶

Kültürel miras ve özellikle arkeoloji ile ilgilenmeye bizden birkaç yüzyıl önce başlamış olan ülkelerde bile baraj gibi çağın gerçeği olan büyük yatırımlar ile yok olacak kalıntıların belgelenmesi ve mümkün ise kurtarılması oldukça geç bir tarihte başlamıştır. Bunun ilk örnekleri Missisipi üzerinde 1947 ile 1949 yılları arasında yapılan barajlar ve yalnızca anıt yapıların su alanı dışına taşınmasını hedefleyen Aswan barajında 1959'da başlayan çalışmalar olmuştur. Keban Barajı'nın yapımı başladıktan sonra 1966 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Rektörü Kemal Kurdaş'ın üniversitenin yeni kurulan mimari restorasyon bölümünü yönlendirmesi ve Halet Çambel'in de baraj göl alanında ayrıntılı bir yüzey araştırması yaptırmaması, Çambel ile Kurdaş'ı kapsamlı bir proje için birlikte çalışmaya yöneltmiştir. Kurdaş'ın siyasi ve mali bürokrasiye olan hâkim iyeti ile iş bitirici ve geniş vizyonu Çambel'in her ayrıntıyı ince ince ele alarak, en sağlam kurguyu oluşturmaya dayalı yaklaşımı birleşerek Keban Projesi olarak ünlenen, çok yönlü oluşumu ortaya çıkartmıştır. Keban Projesi yalnızca baraj göl alanı içinde kalacak eski eserleri kurtarma ile sınırlı bir proje değildir. Proje, o yıllar için henüz bilim dünyasında sözü bile edilmeyen yalnızca arkeolojiyi değil, her alanı kapsayan, bütüncül bir yaklaşımı esas almış, arkeologların yanı sıra, geleneksel mimari, sosyoloji ve etnografya üzerinde çalışacak ekiplere de verdiği destek ile sonraki çalışmalar için örnek bir kurgu oluşturmıştır. Proje, çalışan ekiplere sağladığı alt yapı, bürokratik kolaylık ve parasal desteğin karşılığında yalnızca yayınlanmak üzere ayrıntılı bir rapor istemiş ve bunun iki dilli olarak her yıl düzenli olarak basımını sağlamıştır. Keban Projesi yeniliklere açık yaklaşımı ve genç bilim insanlarına verdiği destek ile Türk

6 Projenin arkeolojik sonuçların tanıtımdan çok arkeolojik çalışmalara getirdiği yeni yaklaşımları tanımlayan yayınlar için bkz. Başgelen, 2000, 2001; Özdoğan, 2000a, 2000b, 2000c, 2006a, 2006b, 2019. Projenin bilimsel sonuçları ODTÜ tarafından yıllık ve sonuç raporları olarak yayınlanmıştır.

arkeolojisinin canlanmasını sağlamış, sergilediği yaklaşım ile de başka ülkelerde örnek olmuştur.

4. Arkeoloji ile Doğa Bilim Dalları Arasında Kurumsal Bütünlük Sağlanması

Çambel arkeolojinin toprak hafriyatı değil bilimsel bir çalışma olduğunu, geçmiş dönemleri ancak doğa bilimi dallarının geliştirdiği yöntemlerden yararlanarak öğrenebileceğimizi sıklıkla yinelerdi. 1963 yılında Chicago Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsü (Oriental Institute) ile birlikte geliştirdiği araştırma projesi ile ülkemizde ilk kez 1964 yılında Çayönü kazısında botanik, zooloji, coğrafya ve jeoloji bilim uzmanlarının katıldığı kapsamlı bir çalışma yapılmış, bunu üniversitede de bir yarıyıl süren seminerler izlemişti. 1960'lı yıllar dünyada arkeolojinin hızlı bir gelişim süreci içine girdiği, diğer bilim dalları ile olan ortak çalışmanın giderek kapsamının genişlediği, arkeobotani, arkeozooloji, jeo-arkeoloji ve arkeometri gibi ara bilim alanlarının ortaya çıktığı bir dönemdir. Çambel bu yeni açılımların ülkemize de gelmesi için yoğun bir çaba göstermiş (Çambel, 1964, 1985a, 1985b) Keban Projesi bağlamında ODTÜ ile kurduğu işbirliğini, o üniversitedeki fizik, kimya ve yerbilim dallarındaki öğretim üyelerini de içine alacak biçimde genişleterek önce TÜBİTAK ve ardından da ODTÜ içinde Arkeometri Ünitesi kurulmasına önayak olmuştur (Özdoğan, 2013b). Bugün ülkemizde bu alan-

Fotoğraf 2. Soldan sağa Linda Braidwood, Bruce Howe, Robert Braidwood, Halet Çambel, Çayönü, 1970.

Fotoğraf 3. Çambel, Hilar Köyü, Çayönü, 1979.

larda araştırmalar yapan genç bir kuşak varsa, bunu büyük ölçüde Çambel'in açtığı yola borçlu olduğumuzu rahatlıkla söyleyebiliriz.

BİTİRİRKEN

Bu yazı daha önce de değindiğimiz gibi Halet Çambel Hoca'nın yaşamını özetlemek için yazılmamıştır, burada Halet Hoca'yı farklı yapan, üzerinde durarak düşünmemiz gereken bazı açılımlarına değinmeye çalıştık. Burada değindiklerimizin ötesinde Hoca'yı çok farklı açılardan da ele alabilirdik ve bunların da her biri diğerinden ilginç bir kimliğin portresini çizirdi. Gençliğinde Beşiktaş Spor Kulübü'nde bulunması; eskrim, judo, okçuluk, yüzme ve kürek alanlarında yarışmalara katılarak kendini göstermesi; Olimpiyatlara katılan ilk Türk kadın sporcu olarak eskrim dalında Berlin Olimpiyatlarına katılımı ve burada Hitler'in görüşme davetini geri çevirmesi; Fransa bisiklet turunu tamamlaması; bir dilbilim dehası olarak anadili gibi bildiği 6 dilin ötesinde, kongre için Norveç'e gitmeden bir ay içinde Norveççe öğrenmesi; eşi Nail Çakırhan'ın Sovyetler Birliği'ndeki eski eşini ve çocuklarını bulmak için Rusça öğrenip onları bulup getirmesi gibi birbirinden farklı ve her seferinde de şaşırtıcı bir yaşam çizgisi vardı.

Belki de Halet Çambel Hoca'nın üniversite sistemimizde varlığını sürdürebilmesi, onun nasıl başarılı olabildiğinin en açık göstergesidir. Çambel'in sol kimliği hemen herkesin bildiği, kendisinin de hiç saklamadığı bir olguydu; eşi Nail Çakırhan'ın siyasi duruşunu da bilmeyen yoktu. Çambel'in akademik yaşamını sürdürdüğü üniversitenin ve özellikle bağlı olduğu fakültenin hocalarının çok büyük bir kısmının sağ eğilimli olduğu da herkesin bildiği bir başka gerçektir. Arkeoloji ve Prehistorya Kürsüsü, Türkiye'nin politik yaşamında belirleyici yeri olan farklı sağ görüşlerin başı çeken ideologlarının olduğu bir fakülte yapılanmasının içindeydi. 1960 darbesini izleyen 147'ler olayının dışında üniversitede, yönetimin sağ, hocanın sol çizgide olmasına karşın darbe almamış, kadrosunu sürekli olarak büyüttmüş, fakülte binası içinde oda, laboratuvar, depo alanlarını arttırmış, projelerini hiç aksatmadan varlığını sürdürebilmiş tek kürsü Çambel'in kurduğu Prehistorya Kürsüsü'ydü. Hoca, politik ortamın en zorlayıcı olduğu günlerde, "solcu olmak kendini hedef haline getirerek telef olmak değildir" derdi, "önemli olan kendine olan saygını yitirmeden ayakta kalıp bayrağı ileri taşımaktır" derdi. Nitekim de Üniversitemizdeki ister sağ, ister sol çizgideki bütün bölümler zemin kaybederken Halet Çambel'in akılcı stratejisi, en güç dönemlerde bile büyük çaplı somut işlerin ortaya çıkması ve uzun erimde bunların yarattığı saygı ortamı Çambel'in Prehistorya Kürsüsü'nü ayakta tutabilmiştir. "Yönetici olayım, Fakültenin olanaklarını kendi projelerime çekerim" tuzağına hiçbir zaman düşmemiş, bir yönetim ile yakın ilişki kurmanın bir sonraki yönetimde ilk darbeyi yiyen demek olduğunun her zaman ayırdında olmuş, kısır kuramsal ya da politik söylemlere hiç girmemiştir. Sonuç olarak da bu konuları çok renkli olarak dillendirenlerden çok, ama çok daha

fazla bilimin ve toplumun yararına iş ortaya çıkartmış ve bütün bunları da çok kolaymış gibi yapmıştır.

KAYNAKLAR

- Akman, M. (2018). Halet Çambel und ihre letzten jahre in Karatepe-Aslantaş. *Der Anschnitt, VIII*, 25-28.
- Albek, A. (1998). Dr. Halet Çambel ile Frigya Yüksekaylası'nda. Arsebük, G., Mellink, M.J., ve Schirmer, W. (Ed.), *Light on top of the Black Hill. Studies presented to Halet Çambel*. İstanbul: Ege Yayınları. 35-37.
- Anonim. (1995). Prof. Dr. Halet Çambel'in özgeçmişi. İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı (Ed.), *Halet Çambel için Prehistorya Yazıları*. İstanbul: Graphis Yayınları. 1-4.
- Anonim. (1998). Various publications of Halet Çambel. Arsebük, G., Mellink, M.J., ve Schirmer, W. (Ed.), *Light on top of the Black Hill. Studies presented to Halet Çambel*. İstanbul: Ege Yayınları. XI-XV.
- Anonim (2010). Kültürel mirasta Halet Çambel açılımı: geçmişe gelecek yaratmak. *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, 8. 137-140.
- Ateşoğulları, S. (1999). Prof. Dr. Halet Çambel. *İdol*, 1, 24-38.
- Ateşoğulları, S. (2002). *Arkeolojik söyleşiler I*. Ankara: Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Yayınları.
- Başgelen, N. (2000). Barajlar ve geçmişimizin geleceği. *Arkeoloji ve Sanat*, 98, 2-5.
- Başgelen, N. (2001). *Türkiye'de barajlar ve göl alanlarındaki kültürel ve doğal miras*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Başgelen, N. (2014). Türkiye arkeolojisinde kuşakları etkilemiş bir öncü: Halet Çambel (1916-2014). *Arkeoloji ve Sanat*, 145, VII-XVII.
- Braidwood, R.J. ve Braidwood, L. (1998). A highly successful collegiality. Arsebük, G., Mellink, M.J., ve Schirmer, W. (Ed.), *Light on top of the Black Hill. Studies presented to Halet Çambel*. İstanbul: Ege Yayınları. 189-194.
- Ceram, C.W. (1955). *Enge schlucht und schwarzer berg*. Hamburg: Rowohlt Verlag.
- Çambel, H. (1964). Anadolu'nun tarih öncesinde bugünkü bazı ana sorunlar. *Atatürk Konferansları*, 253-265.
- Çambel, H. (1970). *Aslantaş baraj alanında korunması gerekli tarihi- arkeolojik ve doğal- termal değerler. Karatepe- Aslantaş- Domuztepe Hitit merkezi ve Haruniye Kaplıcaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Çambel, H. (1985a). Doğa ve fen bilimlerinde yeni yöntemler: kan ve doku analizleri. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı, I*, 7-11.
- Çambel, H. (1985b). Çayönü arkeometrik araştırmalarına ait yorumlar. *Arkeometri Ünitesi Bilimsel Toplantı Bildirileri, II*, 151-155.
- Çambel, H. (1993). Das freilichtmuseum von Karatepe-Aslantaş. *Istanbul Mitteilungen*, 43, 495-509.
- Çambel, H. (1999). *Corpus of hieroglyphic Luwian inscriptions, Volume II: Karatepe-Aslantaş*. New York, Berlin: Walter de Gruyter.
- Çambel, H. (2004). Karatepe-Aslantaş (Azatiwataya): bir keşfin öyküsü. *Toplumsal Tarih*, 125, 70-75.
- Çambel, H. (2010). Karatepe-Aslantaş açık hava müzesi: çok yönlü bir proje. *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, 8. 131-136.
- Çambel, H., Günay, R., ve Sabuncu, A. (2007). *Kumkale. Toros eteklerinde bir Haçlı kalesi*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Çambel, H. ve Özyar, A. (2003). *Karatepe-Aslantaş. Azatiwataya- die bildwerke*. Mainz am Rhein: Philipp von Zabern.
- Dirican, M. (1997). Yaşamını arkeolojiye ve Anadolu'ya adanmış bir bilim kadını Halet Çambel. *Bilim ve Teknik*, 359, 72-80.
- Duruel, N. (1999). Karatepe'deki ışık. Halet Çambel ile geçmişten bugüne. *Sanat Dünyamız*, 71, 61-73.
- Eres, Z. (2018). Türkiye'nin arkeolojik alan koruma tarihinde Karatepe Aslan- taş'ın yeri. *Arkeoloji ve Sanat*, 157-158, 283-298.
- Güvenç, B. (1998). Öğretmenim Halet Çambel. Arsebük, G., Mellink, M.J., ve Schirmer, W. (Ed.), *Light on top of the Black Hill. Studies presented to Halet Çambel*. İstanbul: Ege Yayınları. 371-373.
- Hauptmann, H. (2014). In memoriam Halet Çambel. *Istanbul Mitteilungen*, 64, 15-23.
- İşık, F. (2011). Türkiye arkeolojisinin toprak anaları: Halet Çambel - Nimet Özgüç. *Arkeoloji ve Sanat*, 136, 3-4.
- Küçük, İ. (2010). *Halet Abla destanı*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Mahsereci, N. (2007). Halet Çambel: Karatepe-Aslantaş'ın hiç aksamayan saati. *Bilim ve Gelecek*, 36, 35-45.
- Özdoğan, M. (2000a). Türkiye'de yok olan kültürler ve baraj gölleri: sorunlar ve öneriler. *GAP Bölgesinde Kültür Varlıklarının Korunması, Yaşatılması ve Tanıtılması Sempozyumu*. Ankara: GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı GAP Yayınları Kültür Dizisi no. 3. 71-84.
- Özdoğan, M. (2000b). Türkiye'de baraj projeleri ve tarihsel yerleşme alanları. Özden, E. (Ed.), *Zeugma Yalnız Değil*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı. 86-97.
- Özdoğan, M. (2000c). *Cultural heritage and dam projects in Turkey: an overview*. Erişim tarihi: 2000
- <http://www.adb.org/water/topics/dams/pdf/culture.pdf>
- Özdoğan, M. (2006a). Büyük sırrın arkeolojik keşfi. Nuh Tufanı. *Atlas*, 157, 58-73.
- Özdoğan, M. (2006b). Keban projesi ve Türkiye'de kurtarma kazıları. Tolun, V. ve Takaoğlu, T. (Ed.), *Sevim Buluç Anı Kitabı*. Çanakkale: Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, 13-19.
- Özdoğan, M. (2013a). Halet Çambel: arkeoloji, bilim ve çağdaşlaşma. Işın, E. (Ed.), *Cumhuriyet: yeni insan, yeni hayat*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü. 17-30.
- Özdoğan, M. (2013b). Keban projesinden arkeometri ünitesine Türk arkeolojisinde çağdaşlaşma süreci. Akyol, A.A. ve Özdemir, K. (Ed.), *Türkiye'de Arkeolojinin Ulu Çınarları Prof. Dr. Ay Melek Özer ve Prof. Dr. Şahinde Demirci'ye Armağan*. İstanbul: Homer Kitabevi, 43-51.
- Özdoğan, M. (2018). "Thinking and living ahead of time" Halet Çambel (27 August 1916- 12 January 2014). *Der Anschnitt, VIII*, 11-23.
- Özdoğan, M. (2019). Keban projesi uygarlık tarihine bakımımızı değiştirecek. *Bilim ve Ütopya*, 295, 43-46.
- Özdoğan, M. ve Başgelen, N. (2011). İş görev, arkeolojiyi bilgi, bilimi değer olarak gören bir insan: Halet Çambel. *Arkeoloji ve Sanat*, 136, 5-36.
- Özyar, A. (1998). Die schiffsszene aus Karatepe-Arslantaş. *Istanbul Mitteilungen*, 48, 97-106.
- Özyar, A. (2006). Karatepe tanrıları. *Atlas*, 155, 86-108.
- Özyar, A. (2018). Bildliche und schriftliche denkmäler zur selbstdarstellung von eliten in Anatolien. *Der Anschnitt, VIII*, 241-254.
- Sayan, M. ve Eres, Z. (2021). 60 yıllık koruma mücadelesi, Karatepe-Aslantaş: Halet Çambel ve ilklerin inşası. *Mimar.ist*, 70, 14-26.
- Sicker-Akman, M. (1999). Untersuchungen zur architektur der späthethischen burgenanlage Karatepe-Aslantaş. *Istanbul Mitteilungen*, 49, 529-541.
- Tan, G. (2006). Halet Çambel. *Atlas*, 155, 110-112.
- Türkmenoğlu, A. (2008). Çukurova Kadiri Dağkolu Türkmen ağız sözlüğü. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.